

3 DAŇ V MATERIÁLNÍM SMYSLU

3.1 Generální pojetí aneb filozofie daně

Co je a co není daní? Jaká je to otázka – právní, ekonomická či politická? Na tyto otázky se pokouší v té nejobecnější rovině odpovědět následující řádky. Samozřejmě jde o problém odvislý od politického/sociologického vnímání společnosti, hospodářství a světa kolem nás vůbec.

Při pohledu na daň lze v zásadě rozlišit dvě koncepce, a to:

- daň jako **spravedlivý „solidární“ příspěvek**²² na chod věcí veřejných a
- daň jako **loupež**²³ (odejmutí majetku pod pohrůzkou násilí), dělicí se ještě na dvě podmnožiny
 - loupež, která je nevyhnutelná, tj. **daň jako nutné zlo** a
 - loupež, která je vyhnutelná, tj. **daň jako výpalné** (viz níže).

U konceptu daně jako **spravedlivého „solidárního“** příspěvku na chod věcí veřejných vystupuje daň jako běžná část právního řádu, tj. lze u ní zkoumat principy stejně jako v jiných právních odvětvích.

Slovo solidární je uváděno v uvozovkách záměrně. Právě solidarita je věcí, která se prostřednictvím daní do velké míry zprofanovala, neboť původním významem slova solidarita je **dobrovolný** projev sounáležitosti dvou nebo více osob. Daň, jak bude uvedeno níže, dobrovolná není. Naopak je vynutitelná a vynucovaná (viz kapitola 3.4.1.2). Také její příčina není sounáležitost, ale v té nejmírnější podobě má charakter ryziho majetkového vyrovnávání směrem k rovnostářství mezi skupinami obyvatel bez ohledu na to, zda ten, co dává, je či není ve větší potřebě oproti tomu, který přijímá. Spíše tedy než o solidaritě by se mělo mluvit o určité ceně za společenský smír.

Uváží-li se druhá koncepce, a to že **daň je loupež**²⁴, tento koncept říká o dani, že je sama o sobě něčím, co je nespravedlivé. Většinou se totiž soustřeďuje na to,

²² Ve smyslu příspěvku v té nejobecnější rovině. O tom, jakým druhem právního institutu daň je, pojednává podrobně kapitola 3.3.

²³ Často se hovoří o legalizované krádeži. Nicméně krádež spočívá spíše v jednání něco bez vědomí toho druhého zcizit. Loupež je proto výstižnějším pojmenováním, neboť jednání veřejné moci je s plným vědomím poplatníka, přičemž jeho součinnost se vymáhá pohrůzkou násilí (kterým je v konečném důsledku exekuce či trestní stíhání). V tomto kontextu je možné poukázat na jeden z významů slova „tax“, resp. „to tax“ (sloveso), kterým je „okrádat“, ostatně i v českém jazyce má slovo „daň“ pejorativní význam, přičemž někdy symbolizuje nespravedlivé „oloupení“, viz např. odebrání „daně ze svačiny“ spolužáky na základní škole nelze ani jinak vnímat.

²⁴ Např. Karel Engliš mluví v souvislosti s daněmi o „škodě“, viz ENGLIŠ, Karel. *Finanční věda: nástin teorie hospodářství veřejných svazků*. Brno: Polygrafia, 1929. 408 str. Bez ISBN; s. 82.

že hlavní břímě připadá na menší část populace, která jimi financuje potřeby celé společnosti (nebo její části). Nadto je většinou tato menší část populace ta, která přináší největší část hodnoty v hospodářství a umožňuje i bez dalšího získání obživy či lepšího života jiným.

To, že tato menšina většinou toto břímě přijímá, pak vychází z čistého pragmatismu, že tito lidé se raději smíří s odevzdáním části toho, co vytvořili, než aby museli bojovat s většinou (což by zajisté byl boj marný). Samozřejmě i to, o jakou část se má jednat, má svou míru. Ta se určuje obecně náladou ve společnosti²⁵ a jejími kulturními kořeny. Téměř každý ve společnosti vnímá tuto míru různě, přičemž ne vždy lidé sledují pouze svůj osobní zájem na zdanění.²⁶

Od spravedlnosti je v pojetí daně jako loupeže tedy odhlíženo. Přičemž konsekvence mohou být následující:

- konstatování, že daná daň je **nespravedlivou** oblastí práva, která ale **pragmaticky musí existovat** (viz v právní filozofii často řešené srovnávání práva a spravedlnosti viz kapitola 5), nicméně půjde o právo všeobecně uznávané, platné a účinné. Ostatně tímto dilematem spravedlnosti trpí často i jiné normy, tj. toto pojetí poukazuje na mravní defekt daně,
- konstatování, že daň je **neslučitelná se základním fungováním společnosti a práva**, v takovém případě se kvůli své nespravedlnosti ani nemůže stát součástí právního řádu a je vlastně „třídním výpalným“, které stojí nejen mimo spravedlnost a mravy (stejně jako pojetí odůvodnitelné loupeže) i mimo právo samotné (byť formálně jeho podobu mít může); v tomto pojetí lze poukázat pouze na to, že jediný rozdíl mezi výkonem loupežnictví a správou daní je vlastně jen dostatečně masové uznání toho, zda je daň legální, či ne²⁷.

V tomto směru lze jako převažující variantu přístupu k daním vnímat i nějakou kombinaci výše uvedených přístupů, které mohou **koexistovat** (a to jak v rámci společnosti jako celku, tak dokonce v rámci myšlení jednoho člověka).

²⁵ V demokracii je vyvrcholením určení těchto nálad volba, v nedemokratických systémech to jsou často nátlakové akce, ať již přímé, nebo nepřímé (i absolutistický vladař je nucen sledovat náladu ve společnosti, přičemž jejich reflexe je projevem vůle společnosti do jeho rozhodování).

²⁶ Nicméně je zde samozřejmě jistá míra korelace mezi příjmy a názorem na míru zdanění (tj. projev toho, že při volbě ohledně míry lidé často jednají „sobecky“, a nikoliv spravedlivě s ohledem na to, co jim volba přinese).

²⁷ Ostatně řada daní se vyvinula z čistého loupežnictví – viz např. smývání hranice mezi loupežníkem a výběřcem na Rýně, který vybere peníz za „bezpečný“ průchod oblastí. CHODOROV, Frank. *Taxation is Robbery*, Human Events Associates, 1947 in: ROTHBARD, Murray. *Ekonomie státních zásahů*, Praha: Liberální institut, 2005. 443 str. ISBN 80-86389-10-3; s. 180. Stejně tak výpalné, které platil slabší stát tomu silnějšímu, se transformovalo do poplatku za ochranu. Zde poskytuje dobrý příklad historie samostatnosti města Dubrovník, které tento poplatek/výpalné platilo svým sousedům po větší část své samostatné historie. K tomu podrobněji např. RYCHLÍK, Jan, PERENČEVIC, Milan. *Dějiny Chorvatska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 576 str. ISBN 978-80-7106-885-3; s. 68–69. Pro tuto změnu náhledu pak často postačí jen změna názvu institutu a vybavení „výběřiči“ stejnojmenným či dokladem, který ho má „opravňovat“ k inkasu.

Náhled na jednu a tu samou daň se může přitom měnit dle jejích parametrů (sazby). Zavržení jedné daně pak nemusí mít vliv na daně ostatní, které dále mohou existovat v rámci doktríny spravedlivého příspěvku nebo nutného zla²⁸.

Téměř v každém státě budou existovat zastánci všech doktrín. Možnost legální existence dané konkrétní daně je, jak bylo již zmíněno výše, dána jejím uznáním, tj. poměrem mezi skupinami osob, které ji přijímají (ať již jako nutné zlo, nebo jako spravedlivý příspěvek), a mezi tou skupinou, která takovou daň odmítá.

V tomto kontextu se často mluví o **sociálním smíru**, který lze vnímat rozdílně, buď jako:

- benefit daný tím, že daň je spravedlivý příspěvek, nebo
- jako pouhé líbivé spojení, které není ničím jiným než ospravedlnováním toho, že jednomu, zpravidla tomu, kdo hodnoty vytváří, se sebere ve prospěch toho, kdo je nevytváří (v lepším případě z objektivních důvodů, v horším, že vytvářet nechce)²⁹. Tento přístup lze přirovnat k určitému „**třídnímu**“ **výpalnému**.

Uvedené postoje jsou však krajní a v realitě se v takto čisté podobě příliš často neuplatní. Dochází spíše např. k tomu, že si jedinec uvědomuje, že nějakou část ze svého by měl odevzdat na chod státu, nicméně není spokojen s výší, která je daňovým právem určena. Poplatník tak smýšlí o dani tak, že do určité míry se jedná o výše uvedený spravedlivý příspěvek, nicméně od určité míry již o něj nejde a situaci dle závažnosti připodobňuje k jednomu z pohledů hodnotících daň negativně. Pohled jednotlivce na daň se tak také může i vyvíjet v závislosti na jeho aktuálních sociálních a hospodářských poměrech.

Agregování jednotlivých pohledů všech občanů pak vytváří **společnou vůli**, která je nejčastějším zdrojem zavedení zdanění.

Paradoxně volba jakéhokoli z uvedených konceptů výrazněji neovlivňuje souhrn principů, které se k dani váží. Kupříkladu i v rámci toho nejhoršího pohledu, kterým se lze na daně dívat (tj. přirovnání jich k mafiánskému výpalnému), bude platit, že je lepší toto výpalné vybírat raději pravidelně než nahodile, s co nejmenšími administrativními náklady, v předvídatelné výši a tak, aby původce příjmů nebyl tímto břemenem zardoušen (pak již totiž žádný výnos nevygeneruje).

²⁸ Lze to demonstrovat na příkladu Community Charge (neoficiálně „pool tax“), která vedla v roce 1990 ve Velké Británii k nepokojům a nakonec byla kvůli jejímu obecnému neakceptování zrušena.

²⁹ K tomu, že se v praxi jedná pouze o líbivá slova pro voličstvo, přisvědčuje i ten fakt, že v praxi je argumentováno sociálním smírem (i solidaritou) pouze na národní úrovni, tj. z politických stran jen málokdo prosazuje sociální smír (a solidaritu) globální (tj. např. i vůči obyvatelům chudých afrických států), což jen svědčí o populistickém využívání těchto „termínů“, které tedy nelze brát jinak než jako vábičku na voličstvo z těch tříd společnosti, vůči nimž se „solidarita“ a „sociální smír“ projeví pozitivně. K tomu např.: ČT24. *Ministři stanoví oficiální postoj ČR k uprchlíkům a mantinely pro jednání s EU* [online]. Praha. 25-5-2015 [citováno 29-5-2015]. Dostupný z www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/312602-ministri-stanovi-oficialni-postoj-cr-k-uprchlikum-a-mantinely-pro-jednani-s-eu/.